

„Blanki aušros šviesa“: suomių tyrėjus Tuomą Teporą ir Sinikką Selin kalbina Viktorija Jonkutė

“A Dim Light of Dawn”: Viktorija Jonkutė interviews
Finnish researchers Tuomas Tepora and Sinikka Selin

VIKTORIJA JONKUTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

jonkute@lti.lt

<https://orcid.org/0000-0003-0242-175X>

TUOMAS TEPORA

Tampereen Yliopisto

<https://ror.org/033003e23>

tuomas.tepora@tuni.fi

<https://orcid.org/0000-0002-0373-1947>

SINIKKA SELIN

Tampereen Yliopisto

<https://ror.org/033003e23>

sinikka.selin@tuni.fi

<https://orcid.org/0000-0002-9553-6582>

Patirčių istorija – pagrindinė Patirčių istorijos kompetencijų centro (HEX – *The Centre of Excellence in History of Experiences*), nuo 2018 m. veikiančio Tampere universitete Suomijoje, tyrimų sritis. Ji apima platų istoriškai sąlygotų individualių, socialinių ir kolektyvinių reiškinių spektrą. Bet kuri patirtis

Received: 11/05/2025 **Accepted:** 12/08/2025

Copyright © 2025 Viktorija Jonkutė, Tuomas Tepora, Sinikka Selin. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

pirmiausia kreipia į praeitį, todėl šie tyrimai glaudžiai susiję su atminties studijomis. Kiekvienais metais HEX centras Tamperėje organizuoja konferencijas. Septintoji „Patirčių istorizavimo“ konferencija vyko 2025 m. pavasarį. Joje dalyvavusi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė dr. Viktorija Jonkutė pakalbino du suomių mokslininkus: dr. Tuomą Teporą ir dr. Sinikką Selin¹. Jie abu vykdo tyrimus HEX centre.

Tuomas Tepora vadovauja Suomijos mokslo tarybos finansuotam projektui „Blanki aušros šviesa. Tarp Rytų ir Vakarų: Suomijos patirtis po Šaltojo karo, 1989–1995 m.“. Mokslininkas tiria bendruomenines ribines XX a. 10-o dešimtmečio virsmo patirtis. Kelių tarpusavyje susijusių perspektyvų derinimas atveria įvairias skirtingų visuomenės sluoksnių kaitos patirtis. Tyrėjas yra parašęs straipsnių apie emocijų istoriją, minėjimus ir atminimo praktikas, nagrinėjęs XX a. konfliktų karo kultūros istoriją. Jo kolegė Sinikka Selin minėtame projekte yra podoktorantūros tyrėja, daugiausia tyrinėjanti jaunų žmonių patirtis ir didelių pokyčių metu atskleidžiančias suomiškumo bei europietiško sampratą, tuometinės Suomijos integracijos į Europą klausimą. Ji taip pat yra tyrinėjusi jaunų karelių tapatybę šiuolaikinėje Suomijoje ir Paribio Karelijos finalizaciją XX a. 3–4-ame dešimtmečiais.

Pokalbyje mokslininkai papasakojo apie vykdomą projektą, ribines pereinamojo laikotarpio po Šaltojo karo jausenas, skirtingas kartų patirtis, suomišką tapatybę, europietiško sampratą ir ryšius su Baltijos šalimis.

Viktorija Jonkutė: Pirmiausia norėčiau paklausti apie terminologinius aspektus ir jūsų projekto bei tyrimo metodologiją. Savo tyrimuose vartojate tokias sąvokas kaip istorinė patirtis ir virsmas, o kaip ši metodologija veikia praktiškai? Gal galėtumėte plačiau papasakoti apie tai?

Tuomas Tepora: Taip, mes vykdomė patirties istorijos tyrimus, o atminties studijos yra jų dalis. Vis dėlto daugiausia dėmesio skiriame šiuolaikinei patirčiai ir dabartiniam istorinių įvykių nuo 9-o dešimtmečio pabaigos iki 10-o dešimtmečio vidurio interpretavimui Suomijos kontekste. Taip pat nagrinėjame kai kuriuos Suomijos ir Estijos ryšius, suomių ir rusų santykių dabartinėje Rusijos Karelijoje, nes po Sovietų Sąjungos žlugimo siena tapo atviresnė. Savo tyrimuose ši laikotar-

1 Interviu parengtas vykdant podoktorantūros stažuotės projektą „Liminalios tapatybės 1918 m. ir 1990 m. lietuvių ir latvių kultūrinėje spaudoje“, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-PD-22-76).

pį laikome ribiniu, bet ne pereinamuoju. Perėjimas numato pradžių ir pabaigą. O amžininkai jautė neapibrėžtumą. Jie nežinojo, kas nutiks. kažkas baigėsi, tačiau ateitis vis dar buvo miglota. Turime tris pagrindines temas: depresiją arba recesiją, pirmiausia reiškiančią ekonominę krizę, ir neopatriotizmą, kuris iš esmės reiškė Antrojo pasaulinio karo atminties atgimimą. Tam tikra prasme Suomija laimėjo karą praėjus 50 metų po jo pabaigos. Mums svarbus ir europinės integracijos aspektas, kuris sykiu aktualizuoja ir nacionalinės tapatybės ar tapatybių perkūrimo klausimą. Taip pat tiriamo, kaip šiuos įvykius patyrė skirtingos amžiaus grupės ar kartos ir įvairūs žmonės, kuriuos pokyčiai nevienodai paveikė.

Tyrime taip pat labai svarbus laiko pojūtis ir apskritai laikas. Panašiai kaip ir Baltijos šalyse, praeitis, istorija Suomijoje buvo labai svarbios ir užėmė svarią poziciją. Ateities perspektyva daugeliui žmonių reiškė daug: integraciją į Europą, ekonomikos atkūrimą, naujas galimybes, tačiau kai kuriems tai sykiu buvo sunkiai įsisąmoninamas dalykas. Kas bus po to? Kokia bus asmeninė ateitis? Kokia ateitis laukia šalies ir bendruomenės? Manau, kad tie žmonės, kuriuos depresija paveikė labiausiai, kurie prarado darbą ar verslą, tapo bedarbiais, vis sunkiau tapatinosi su nacionaliniu naratyvu. Jie jautėsi palikti, pamiršti. Greičiausiai netgi būta belaikiškumo, užstrigimo dabartyje be ateities pojūčio. Todėl tapo itin sunku garbinti herojišką praeitį, nes tokie žmonės jautėsi taip, tarsi gerovės valstybė juos išdavė. Taigi yra daug skirtingų šio laiko jausenų niuansų ir patirčių su įvairiais prisiminimų kontekstais.

V. J.: Kaip jūs pradėjote dirbti kartu? Kokius uždavinius įgyvendinate ir koks bus pagrindinis projekto rezultatas?

Sinikka Selin: Prie projekto prisijungiau praėjus dvejiems metams nuo jo pradžios. Vienas iš mūsų kolegų, Ville Yliaska, gavo pastovią darbo vietą universitete, taip projekte atsirado lėšų ketvirtajam tyrėjui. Taigi nedalyvavau rengiant patį projektą ir teikiant paraišką finansavimui, užtat galėjau nuspręsti, kaip geriausia suderinti savo mokslinius interesus su projekto tikslais. Gimiau 9-o dešimtmečio pradžioje, tad, būdama jaunimo istorike ir projekte tyrinédama vaikų patirtį, sykiu sugrįžtu ir prie savo vaikystės prisiminimų. Šiuo atveju tikra tiesa, kad tyrėjas niekada negali visiškai pabėgti nuo savo praeities ir patirties.

T. T.: Projekte deriname skirtingas temas. Tyrimo rezultatai turėtų atsispindėti straipsniuose. Dar rengiame knygą, prie kurios, be mūsų, dirba dar du autoriai.

V. J.: Gal galėtumėte daugiau apie ją papasakoti? Kokia bus knygos struktūra ir temos?

T. T.: Kiekvienas rašome savo skyrius, kurie siejasi tarpusavyje, ir visi esame bendraautorai. Kaip jau minėjau, yra trys pagrindinės, patirties požiūriu glaudžiai susijusios temos. Įvairūs laiko ir kaitos patyrimo pojūčiai, liminalumas, virsmas yra raktiniai dėmenys. Tiriame, kaip praeitis buvo atgaivinta neopatriotiniame judėjime, kaip tuometinė ekonominė krizė sustabdė laiko tėkmę ir kaip europinė integracija pakeitė laiko prasmę, atverdama naujas ateities galimybes, nors kai kuriuos žmones tai ir gąsdino. Skirtingos kartos tai patyrė skirtingai. Patirties istorijos požiūriu jie turėjo nevienodą patirtį, kolektyvines tapatybes ir prisiminimus, kuriuos reflektavo remdamiesi savo patirtimi. Jie interpretavo savąją pokyčių patirtį.

S. S.: Sakyčiau, labai produktyvu, kad esame 4 tyrėjai, nagrinėjantys tą pačią temą, tačiau skirtingais aspektais. Visi tyrėjai tarpusavyje turi sąsajų, todėl yra iššūkis sudaryti knygą taip, kad, viena vertus, nebūtų per daug kartojimosi, kita vertus, kad nebūtų vien kryžminės nuorodos, kurios erzintų skaitytoją. Ir, žinoma, negalime pernelyg gilintis į visus to meto reiškinius. Trys pagrindinės projekto temos mums padeda išlaikyti aiškų dėmesio tašką.

V. J.: Kaip apskritai nusprendėte tapti tyrėja? Kas šiame darbe labiausiai domina, motyvuoja ir kokie didžiausi jauno mokslininko iššūkiai?

S. S.: Baigusi magistro studijas įsidarbinau Helsinkio miesto archyve, kur jau buvau porą vasarų dirbusi studijų metu. Manau, darbas ten man buvo tarsi apsilankymas lobių parduotuvėje, kur gausybė medžiagos ir platus temų spektras. Atsitiktinai aptikau keturiolikos–penkiolikos metų jaunuoliams skirtą karjeros orientavimo medžiagą ir norėjau daugiau patyrinti šią temą, kadangi ji buvo mažai tyrinėta ir atvėrė intriguojantį požiūrį į visuomenės modernizaciją 6-ame ir 7-ame dešimtmėčiais. Taigi būtų galima sakyti, kad tyrėja tapau kiek atsitiktinai. Tyrimais siekiu išsiaiškinti, kaip individai patiria didelius visuomeninius pokyčius, sykiu – ir kaip individų pasirinkimai veikia visumą. Manau, kad, vykdant istorinį tyrimą, svarbu prisiminti praeityje gyvenusių žmonių galimų ateities perspektyvų įvairovę, ir tai ypač tinka mūsų projektui. Didžiausias iššū-

kis, deja, – užsitikrinti finansavimą tyrimams atlikti. Labai gaila, kad mokslininkai turi tiek daug laiko skirti finansavimo paraiškoms, ir ne visi tyrėjai, net ir puikūs, geba jį gauti.

V. J.: Tuomas pabrėžė praeities svarbą. Sinikka, ar praeitis buvo svarbi ir jauniems žmonėms?

S. S.: Taip, praeitis tapo svarbi ir jaunesnėms kartoms. Seneliai, dalyvavę Antrajame pasauliniame kare, pasakodavo savo istorijas anūkams, kurie 1990-aisiais buvo vaikai ar jaunuoliai. 9-o dešimtmečio pabaigoje, ypač po Sovietų Sąjungos žlugimo, tapo itin populiari kalbėti apie karo patirtį, ypač herojiškai. Karo veteranai buvo kviečiami į mokyklas pasakoti apie savo patirtį ir tokiu būdu stiprinti jaunų žmonių pasiryžimą ginti tėvynę. Taigi tarp šių kartų buvo ryšys. Ir apklausos, darytos 10-o dešimtmečio pradžioje, patvirtina, kad to meto Suomijos jaunimas buvo gana patriotiškas. Lyginant skirtingas kartas, galima pastebėti, kad vaikai ir jaunuoliai labiau orientuoti į ateitį ir labiau gyvena dabartimi nei suaugusieji, kurie kartais lieka įkalinti praeityje ir jiems sunkiau priimti, kad pasaulis keičiasi ir kad, pvz., Sovietų Sąjunga, laikyta amžina, jau tapo istorija. Skirtingos kartos turi savitą mąstyseną.

V. J.: Kokią amžiaus grupę tiriate?

S. S.: Sakyčiau, žmonės, gimę 1980 m., – tuomet 1995 m. jiems buvo jau 15 metų. Apibendrinama galiu pasakyti, kad tai mokyklinio amžiaus vaikai. Jaunesni vaikai galbūt viso to dar nelabai supranta. O rašiniai ir piešiniai, kuriuos tyrinėju, kaip tik ir yra vaikų, kurie lanko mokyklą. Jauniausiems yra 7 metai, o vyriausieji eina į vidurinę mokyklą, tad jiems yra maždaug 17 ar 18. Taigi jie dalyvauja diskusijose, kurios tuo metu vyksta visuomenėje. Jie tai jau žino. Žinoma, jaunesnių vaikų interviu kiek paprastesni.

V. J.: Kokie tai rašiniai ir piešiniai? Kaip juos tyrinėjate, ko juose ieškote?

S. S.: Tai esė rašiniai ir piešiniai, kurie buvo išsiųsti į Europos kultūros fondo ir jo nacionalinių asociacijų organizuotą europinio masto konkursą. Pirmasis konkursas vyko 6-ame dešimtmetyje, o Suomija jame pirmą kartą dalyvavo

1990 m., įstojusi į Europos Tarybą. Taigi konkursas buvo labai susijęs su Europos integracija. Organizatoriai siekė plėsti Europos sampratą Suomijoje ir skatinti Suomijos matomumą konkurse dalyvaujančiose Vakarų Europos šalyse. Turiu 1990–1993 m. esė ir 1993–ųjų piešinių. Jais remdamasi tyrinėju, kaip vaikai ir jaunuoliai suvokė Europą ir Europos integraciją, kaip jie suprato besikeičiančią suomių tapatybę. Taigi tai šiuolaikiniai šaltiniai. Būtų labai įdomu, jei atsirastų kas nors, kas turėtų panašios medžiagos iš kitų šalių.

V. J.: Esate tyrinėjusi ir jaunus karelius šiuolaikinėje Suomijoje bei Paribio Karelijos gyventojų tapatybę. Gal galėtumėte papasakoti apie tai?

S. S.: Kai 2019 m. pradėjau tyrimą apie jaunus karelius šiuolaikinėje Suomijoje, planavau tirti daugiausia jaunuolius, kurių seneliai ar proseneliai buvo priversti palikti Kareliją, nes dalis jos vietovių Antrojo pasaulinio karo metu perduotos Sovietų Sąjungai. Apklausiau jaunus žmones, kurie dėl šių aplinkybių tapatinosi su Karelija, taip pat jaunuolius, kurie gimė ir augo Pietų arba Šiaurės Karelijos provincijose. Nors šie jaunuoliai persikėlė į sostinės regioną studijuoti ar dirbti, jie pirmiausia tapatinosi su savo gimtuoju regionu. Trečiojo karelių atvejo iki tol nenumaniau: tai jauni žmonės, kurie save laiko etniniais kareliais ir atsiskiria nuo suomių. Pastaraisiais metais jie sulaukė ir nacionalinės žiniasklaidos dėmesio, tačiau, kai pradėjau tyrimą, karelių kalbos ir kultūros savarankiškumo samprata vis dar buvo didelė marginalija. Tai susiję su kita mano tyrimo tema – Paribio Karelijos finizacija 1920–1930 m. Daugelis jaunų žmonių, save laikantys etniniais kareliais, yra kilę iš Paribio Karelijos – šiauriausios perleistos Karelijos teritorijos. Kitaip nei kitose perduotose Karelijos (ar Suomijos) dalyse, dauguma Paribio Karelijos gyventojų buvo stačiatikiai ir kalbėjo kareliškai. Po Suomijos nepriklausomybės paskelbimo 1917 m. jauna šalis turėjo užsitikrinti savo įtaką ir visus gyventojus paversti lojaliais piliečiais. Gyvenantieji Paribio Karelijoje kultūriškai ir šeimos ryšiais turėjo daugiau bendra su gyvenančiais rytuose Olo-neco Karelijoje nei su gyvenančiais vakaruose. Tai nekėlė problemų XIX a., kai Suomija buvo Rusijos imperijos Didžioji Kunigaikštystė. Bet kai po 1917 m. atsirado siena, Paribio Karelijos žmonėms pokytis buvo staigus ir radikalus. Švietimas pasitelktas kaip vienas iš pagrindinių finizacijos įrankių. Jis taikytas ir suaugusiems, nes buvo sukurtas glaudus valstybės finansuojamų mokymosi klubų tinklas, kuriam dažniausiai vadovavo mokytojai. Jų tikslas buvo paska-

tinti Paribio Karelijos žmones identifikuoti save kaip suomių ir modernizuoti regioną. Karelų kalba laikyta suomių kalbos dialektu, o jų kultūra turėjo būti saugoma muziejuose, tarsi kultūra nebūtų gyva.

V. J.: Tuomai, karo patirtį išskyrėte kaip vieną pagrindinių atminties vietų. Kokie kiti įvykiai ar asmenybės buvo svarbūs virsmo metu? Koks buvo praeities turinys?

T. T.: Iš esmės tai buvo Antrasis pasaulinis karas. Šaltojo karo laikotarpiu ši atmintis gal ir nebuvo išstumta, bet ir nebuvo akcentuojama, t. y. veteranai ar karo karta nebuvo taip akivaizdžiai iškeliami ant pjedestalo, kaip tai tapo populiariu 9-o dešimtmečio pabaigoje ar 10-o dešimtmečio pradžioje ir vėliau. Tad iš esmės tai buvo garbės skolos gražinimas karo kartai. Tokia praeities atgaivinimo idėja, kad karo metai nebebūtų nustumti į antrą planą. Iškelti į priekį, jie tapo neatsiejama nacionalinio identiteto dalimi dar labiau, nei buvo iki tol. Dabar jau taip nebėra, bet po 1990-ųjų tai buvo gana vienprasmėška, gana herojiška. Suomiai įprastai nebuvo traktuojami kaip karo nusikaltėliai ar bendrininkai. O čia buvo išties *juoda-balta* požiūris į blogį. Šiandien galbūt prisidėjo traumos, dar karo grobis, kurie svarbesni net už nacionalinį išlikimą. Taigi Suomija tam tikra prasme atgavo savo prasmę, pateisino savo egzistavimą: Antrasis pasaulinis karas buvo gynybinė kova, tiesiog karas. Į įvykius buvo žiūrima per gynybinio Žiemos karo (1939–1940 m.) prizmę, todėl net *de facto* Suomijos bendradarbiavimas su naciais 1941–1944 m. 10-ame dešimtmetyje nebuvo laikomas problematišku. Tai bene ryškiausias atvejis, kai praeitis tapo išties svarbi.

V. J.: Atrodo, kad Suomijos ir Baltijos šalių kontekstai šiuo atveju skirtingi, vis dėlto ar išvelgtumėte kokių nors panašumų?

T. T.: Iš tiesų laikotarpio po Šaltojo karo kontekstuose yra tam tikrų istorinių panašumų, bet yra ir skirtumų. Suomija turi ir Rytų Europos bruožų. Tai įdomiausia Baltijos šalių ir Suomijos lyginimo dalis. Ta prasme, kad suomiai savo patriotiškiausią erą jau buvo išgyvenę. Suomijos akimis, ypač estai 10-o dešimtmečio pabaigoje atrodė itin patriotiški. O daugeliui suomių tokia buvo tarpukario era. Žinoma, tarpukaris, pirmoji nepriklausomybės era vėliau taip pat tapo labai svarbūs. Bet Šaltojo karo metu Suomija išliko nepriklausoma ir

suvereni. Jos ryšys ar santykiai su Sovietų Sąjunga buvo gana vienpusiai. Be to, ji išlaikė savo vakarietišką charakterį, demokratiją, kapitalizmą ir kitus panašius dalykus. Taigi žiūrint iš Baltijos šalių perspektyvos, tai sušvelninta, prislopinta patirtis.

V. J.: Pasirinkote poetišką projekto pavadinimą „Blanki aušros šviesa“. Kaip jis atsirado ir kokia jo reikšmė?

T. T.: Taip. Toks poetinis vaizdinys kyla iš šaltinių interpretacijos. Jis reiškia Šaltojo karo pabaigą, Sovietų Sąjungos žlugimą. Suomija tam tikra prasme dalyvavo Vakarų patirtyje, tarsi laimėdama Šaltąjį karą arba būdama laimėtojų pusėje. Kita vertus, Sovietų Sąjungos žlugimas, prekybos sumažėjimas iš dalies sustiprino ekonominę krizę. Tačiau tai tik viena iš krizės priežasčių. Kita vertus, kilo daug problemų dėl nacionalinio identiteto. Europinė integracija nebuvo tokia paprasta, kaip galėtų atrodyti. Daug žmonių tam priešinosi, tačiau sykiu ir bijojo to, kas gali nutikti. Suomijos neutralumas Šaltojo karo laikotarpiu buvo arba tapo vienu iš Suomijos identiteto elementų, o dabar jis buvo prarastas. Taigi „Blanki aušros šviesa“ reiškia, kad nauja aušra kyla, bet šviesa dar nėra tokia ryški. „Blanki“ reiškia neapibrėžtumą ir miglotumą, kuris buvo tuo metu jaučiamas.

V. J.: Norėčiau pereiti prie literatūros ir kultūros. Kaip vykę pokyčiai reiškesi literatūroje, kaip juos atspindėjo tekstai?

S. S.: Išties, apie nacionalinį identitetą tuo metu tekstuose ir viešojoje erdvėje diskutavo daug mokslininkų ir ši tema buvo populiarė.

V. J.: Ar į savo tyrimą įtraukiate literatūrinius, poetinius tekstus?

T. T.: Taip, planuojame įtraukti. Kartu su kolega jau esu publikavęs straipsnį suomių kalba apie akademikus. Daugiausia apie istorikus, etnologus ir folkloristus, antropologus, kurie daug rašė apie Suomijos ateitį, suomišką tapatybę. Tai susiję ir su 9-o dešimtmečio postmodernizmu. Daugelis mokslininkų tuo metu manė, kad nacionalizmas ar tauta yra kažkas išties labai senamadiško. Ir tam tikra prasme nenoriai vėl teko pradėti svarstyti, kokia bus suomių tapatybė po 1990 m. Labai įdomu, kad tai sulaukė tokio didelio susidomėjimo, tapo sensa-

cija. Tai ne tik atspindėjo tą kasdieninį, banalųjį nacionalizmą, tačiau Suomija tapo labai aktyvios istorinės rekonstrukcijos objektu. Kokia bus Suomija naujoje, besivienijančioje Europoje? Kaip ji išlaikys savo nacionalinį charakterį ir kaip vystysis toliau? Tai yra tai, ką Baltijos šalys, Lenkija ir dar kelios kitos tautos patyrė po dešimties metų, kai įstojo į Europos Sąjungą. Taigi tai nebuvo vien suomiškas reiškinys, tai jau vyko Švedijoje, Danijoje ir kitose Šiaurės šalyse. Savotiškas dėmesio sutelkimas į nacionalinę tapatybę. Tuo pačiu metu Jugoslavijoje kilo smurtinis nacionalizmo protrūkis. Tad istorijos pabaiga žadėjo vieningą liberalią demokratiją visame pasaulyje, neoliberalistinę finansų rekonstrukciją. Globalizacija buvo didis dalykas. Žmonės prognozavo, kad nacionalinės valstybės išnyks, pasens. Jos juk nereikalingos naujame globalizuotame pasaulyje. Tačiau sykiu regionalizmas ir lokalizmas tapo svarbiais dalykais. Taigi visuomenė buvo persmelkta daugybės prieštaringų idėjų ir tarp jų laviravo. Vienas iš mūsų projekto tikslų – pažvelgti į paprastų žmonių patirtį.

V. J.: Baltijos Dainuojančioje revoliucijoje itin aktyviai dalyvavo poetai, menininkai, visuomenės veikėjai, dalis jų tapo politikais. Kaip buvo Suomijoje?

T. T.: Labai įdomu. Žinoma, Suomijoje politikai liko politikais, elitas iš esmės nepasikeitė. Buvo priimti nauji nariai, o 1994 m. išrinktas prezidentas Marttis Ahtisaaris tapo vietos politikos autsaideriu. Jis veikė tarptautinėje erdvėje. Taigi ieškota žmonių ar net kažkokių gelbėtojų, kurie išeitų už įprastos Šaltojo karo politikos ribų. Vis dėlto sykiu senasis elitas, ankstesni politikai išlaikė savo pozicijas. Socialinių sričių mokslininkai buvo labai žymūs 7–9-ame dešimtmečiais, o 10-ame dešimtmetyje juos pakeitė ekonomistai. Jie neatsiliko nuo Vakarų. Istorikai galbūt prarado mažiau ir išlaikė geras pozicijas. O 10-ame dešimtmetyje filosofai tapo labai svarbūs.

V. J.: Kai sakote, kad kurie nors tapo svarbūs, tai kuria prasme? Kūrybinėje, visuomeninėje veikloje ar politikos srityje?

T. T.: Daugiausia žiniasklaidoje, viešojoje erdvėje, ne politikoje. Menininkai niekada nebuvo itin ryškūs Suomijos politikoje. Išskyrus kai kuriuos poetus, rašytojus, tokius kaip Paavo Haavikko ar Väinö Linna, Šaltojo karo metu, kurie buvo matomi žiniasklaidoje. Taigi jie buvo oficialūs intelektualai.

V. J.: O Jūs savo tyrimuose ar išskirate kokią nors amžiaus ar socialinę grupę?

T. T.: Esu rašęs apie jaunus intelektualus, gimusius 6-o dešimtmečio pabaigoje ir 7-o dešimtmečio pradžioje. Taigi dauguma jų tuo metu buvo beveik keturiasdešimtmečiai, kai kuriems – arti trisdešimties. Daugelis jų bendradarbiavo 1985 m. įkurtame suomių kultūros žurnale *Image*. Tad tai vienas iš būdų pažvelgti į jų patirtį. Jie save apibūdino kaip pirmąją kartą, kuri veikė 9-o dešimtmečio pabaigos rinkos ekonomikos sąlygomis. Jauni žmonės, kurie norėjo išsivaduoti iš kolektyvizmo suvaržymų. Savotiškas suomių konsensusas. Jie buvo postmodernistai ir laikė save individualybėmis. O tada prasidėjo žlugimai, ekonominė krizė, skirtingai paveikusi šiuos žmones. Kai kurie iš jų atrado savyje neoliberalo, verslininko gyslelę. Kai kurie iš jų tapo sėkmingais žmonėmis, tačiau daugelį, ypač menininkus, krizė paveikė išties smarkiai. Tai antikapitalistai ar net antiglobalistai, tie, kurie kritiškai vertino laisvą kapitalo judėjimą, rinkas ir divergenciją. Žurnalas puikus, nes jame pateikiamos skirtingos nuomonės ir perspektyvos. Dauguma šio žurnalo autorių šiandien yra beveik septyniasdešimtmečiai, kai kurie jų vis dar dirba. Daugelis tapo labai žinomais žmonėmis, pvz., Helsinkio meras Juhana Vartiainenas, ekonomistas, profesoriai, kai kurie politikai.

S. S.: Dabar žurnalas *Image* tik internetinis, leidžiamas bendradarbiaujant su kitu žurnalu. Jis buvo įkurtas kaip didelio formato meninės fotografijos leidinys. Kartais viename numeryje būdavo daugiau nei 100 puslapių. 9-o dešimtmečio pabaigoje žurnalas iš kultūrinio albumo virto bendro pobūdžio kultūriniu leidiniu ir ėmė publikuoti vis daugiau tekstų visuomeninėmis temomis. Daug rašytojų sąmoningai rašė provokuodami.

V. J.: Kokia apskritai buvo kultūrinės spaudos situacija pereinamuoju laikotarpiu? Pvz., Lietuvoje leidybos sektorius nuo 1991 m. susidūrė su rimta krize. Didelė dalis periodinių leidinių nebegalėjo išsilaikyti rinkos sąlygomis. Vis labiau trūko popieriaus, kilo spaudos kainos, smarkiai mažėjo tiražai.

T. T.: Ekonominė krizė paveikė visus verslus, bet 10-o dešimtmečio pradžia visgi buvo spaudos era. Suomijoje niekada netrūko popieriaus, net per Antrąją pasaulinį karą. Vėliau atsirado internetas, aš pats juo pradėjau naudotis 1994 m.

V. J.: Grįžtant prie virsmo sampratos, ar galėtumėte palyginti XX a. pradžios ir pabaigos pereinamuosius laikotarpius? Turiu omenyje Pirmąjį pasaulinį karą, Pilietinį karą ar Žiemos karą. Tai ribiniai staigių pokyčių laikotarpiai. Ar išvelgtumėte kokių nors analogijų? Ar galime kalbėti apie kokius nors šablonus ir universalią patirtį?

T. T.: Žinoma. Nesakyčiau, kad tai universalu, bet yra tam tikrų panašumų. Virsmo momentas. Pereinamasis laikotarpis po Šaltojo karo nebuvo toks drastiškas, kaip po Pirmojo ar Antrojo pasaulinio karo. Taigi Suomijos kontekste labiau pastebimas tęstinumas. Kadangi Pilietinis karas buvo tikrai drastiška patirtis, skiriasi ir smurto lygis – žuvo 1 proc. gyventojų, taip pat ir po pralaimėjimo Antrajame pasauliniame kare. Įdomu tai, kad daugelis struktūrų išliko iš tarpukario laikotarpio. Elitas išlaikė savo pozicijas. Ne visi, bet dauguma. Bet 9-o ir 10-o dešimtmečių sandūros perėjimas yra savotiškas patirties lūžio taškas, kuris Suomijos atveju pirmiausia reiškia ekonominę krizę. Didžioji depresija tapo krizės atskaitos tašku, beveik prilygstančiu Antrajam pasauliniam karui. Šiandien tai dažniausiai naudojamas atskaitos taškas, kai žmonės praeityje ieško krizių, kurias reikia dabar įveikti. Pvz., COVID patirtis buvo lyginama su Antrojo pasaulinio karo patirtimi ir depresija. Bet depresija nepaiškina viso 10-o dešimtmečio. Geopolitiniai pokyčiai turbūt buvo daug svarbesni. Vis dėlto žmonės turi individualią patirtį, jie linkę susieti save su savo artimiausia aplinka. Taigi tai tapo savotiška nacionaline, kolektyvine patirtimi.

V. J.: Kokiais terminais ar sąvokomis žmonės apibūdino savo patirtį? Ar tai emocijos, jausminės išraiškos, ar kokie erdvės elementai, abstraktūs ribos vaizdiniai, ar dar kokie dalykai?

T. T.: Tai buvo gana apibendrinta patirtis. Išdavystė. Jie jautėsi išduoti sistemos, valstybės. Įvairūs praradimai. Žinoma, buvo daug netikrumo jausenų. Savotiškas belaikiškumo ar net beprasmiškumo, tuštumos jausmas. Taip pat įvairūs kūrybinės destrukcijos ir naujų galimybių rūpesčiai. Europinės integracijos viltys ir lūkesčiai. O 10-o dešimtmečio pabaiga Suomijoje buvo pakilimo era – informacinių technologijų, „Nokia“ ir panašių dalykų. Tai labai naratyvus dešimtmetis.

V. J.: Keli jūsų kolegos iš HEX centro, kaip ir jūs, tyrimo objektu pasirinko vaiką ar jauną žmogų. Užsiminėte apie ateities perspektyvą. Ar ateities perspektyva arba ateities vizija yra vienas iš jūsų interesų?

S. S.: Taip, ateities perspektyva, Europos vizija ir Suomijos ateitis Europoje. Kadangi mano pagrindinė šaltinio medžiaga yra iš konkurso, dalyviams buvo pateiktos šios temos, kuriomis jie turėjo rašyti arba piešti. Jų užduotis buvo įsivaizduoti ateitį ir Suomiją kaip Europos dalį. Konkurso organizatoriai skatino suomių vaikus jaustis europiečiais, stiprindami ir bendrą europietiško jausmą. Šią užduotį gavo ne tik Suomija, tuomet pradėjusi derybas dėl stojimo į Europos Bendriją, bet ir kitos Bendrijos valstybės narės. Europos Bendrija 9-o dešimtmečio viduryje pradėjo projektą „Žmonių Europa“. Juo siekta pagilinti integraciją, vykdyti ją pasitelkiant ne tik ekonomines priemones, bet ir įtraukiant žmones, kad jie jaustųsi šio projekto dalimi, kad jie jaustųsi europiečiais. Žodžiu, jie turėjo jaustis ne tik prancūzais, italais ar vokiečiais, bet ir europiečiais.

V. J.: Ir kaip vaikai apibrėžė europietišumą? Kaip jie apie jį kalbėjo, ką piešė?

S. S.: Na, jiems Europa yra labai vakarietiška. Vaikams nebuvo lengva piešinyje nupiešti ar trumpame rašinyje aprašyti tokią abstrakčią sąvoką kaip Europa. Manau, kad ir suaugusiesiems būtų buvę sunku apibrėžti europietišumą po 1990-ųjų arba dabar. Piešdami ar rašydami apie Europą, vaikai daug rėmėsi simboliais, dažnai naudojo mėlyną vėliavą su dvylika auksinių žvaigždučių. Daugeliui vaikų Europa buvo skirtingų nacionalinių valstybių su jų vėliavomis, nacionaliniais simboliais ir stereotipiniais dalykais derinys. Pvz., Eifelio bokštas simbolizuoja Prancūziją, makaronai ir pica – Italiją. Matyti, kad vaikams buvo sudėtinga atskirti europinį lygmenį nuo bendro to meto internacionalinio konteksto. Pvz., olimpinės žaidynės simbolizavo tarptautinį bendradarbiavimą.

V. J.: Ar turite galimybę palyginti, kaip vaikai europietišumą apibrėžė pereinamuoju laikotarpiu ir dabar? Ar yra kokių nors šaltinių apie tai?

S. S.: Tyrinėju 10-o dešimtmečio pradžios šaltinius, šių dienų medžiagos neturiu. Bet bent jau naujausioje apklausoje jaunimas atsakė, kad jaučiasi labiau europiečiai nei ankstesnėse apklausose. Ir tai aiškintina tuo, kad šiandien jaunesni nei 30 metų žmonės neturi patirties iš laikų, kai Suomija dar nebuvo Europos Sąjungos narė. Būtų labai įdomu palyginti Suomijos vaikų Europos sampratą 10-o dešimtmečio pradžioje su Švedijos, Norvegijos ar Austrijos vaikų

refleksijomis, nes visos šios šalys tuo pačiu metu derėjosi su Europos Bendrija dėl narystės. Galbūt tose šalyse vyko panašios diskusijos ir jaustas nacionalinės tapatybės neapibrėžtumas? Suomijoje baimintasi visiškai prarasti nacionalinį identitetą, šaliai tapus šios biurokratinės bendruomenės, kuri, esą, tiesiog praryja nacionalines valstybes, nare. Taip pat būtų įdomu palyginti duomenis su šiandienine situacija, kaip ji pasikeitė.

V. J.: O kaip vaizduotasi suomiška tapatybė? Ką vaikai piešia piešiniuose ir ką rašo apie suomiškumą?

S. S.: Vaikai mato suomišką tapatybę gana tradiciškai ir stereotipiškai. Jie nurodo tokius dalykus kaip sauna ir *sisu*, drąsos turėjimą. Esė suomia apibūdinami kaip nedrąsūs ir turintys žemą savivertę. Pabrėžiami papročių, ypač alkoholio vartojimo, skirtumai; Vakarų europiečiai vaizduojami kaip „tikrieji“ europiečiai. Surtirštinant galima apibendrinti, kad, norėdami tapti europiečiais, suomia turėtų išmokti mėgautis vynu su maistu, o ne gerti degtinę. Vaikai ir jaunimas taip pat mini nacionalinį epą *Kalevala*, kuris buvo pasitelkiamas konstruojant suomišką tapatybę nuo pat pirmojo jo leidimo 1835 m.

V. J.: Ar tai yra ta pati istorija kaip estų epo, ar skiriasi versijos?

S. S.: Suomių *Kalevala* yra Eliaso Lönnroto kūrinys, paremtas liaudies poezija, kurią jis surinko kelionių po Kareliją metu. Daugelį jų sukūrė runų dainininkai iš Baltosios Karelijos. Estų *Kalevipoeg* iš dalies paremtas tos pačios kilmės poezija, tačiau tai kita istorija.

T. T.: Taip, jie turi bendrų bruožų ir panašumų, tačiau tai atskiri kūriniai ir kitokie personažai.

S. S.: Jaunimas nacionalinį identitetą siejo su praeitimi ir jos simboliais, nesvarbu, ar tai būtų mitologinė *Kalevala*, ar Žiemos karo herojai. Visai kitaip jie galvoja apie ateitį ir Suomijos tapimą Europos bendruomenės nare. Tai gana didelis kontrastas. Kaip tai suderinti? Nors turiu pasakyti, kad jaunimas šiuo požiūriu buvo labiau pasitikintis savimi, jų nuomone, suomia turėtų didžiuotis savo praeitimi ir nacionaliniu identitetu bei sykiu tapti „tikrais“ europiečiais.

V. J.: Ar susidarėte įspūdį, kas vaikams padarė didžiausią įtaką? Mokykla, tėvai, draugai, seneliai ar galbūt knygos?

S. S.: Sunku pasakyti, nes tai visada kelių dalykų derinys. Mokykla ir mokytojai turėjo didelę įtaką, bet kuo vyresni mokiniai buvo, tuo daugiau jie klausėsi, žiūrėjo ir skaitė naujienų, taip sėmėdavosi informacijos ir formavosi nuomonę.

V. J.: Ar vaikų piešiniuose, tekstuose jaučiamas dramatiškas ar nestabilumas?

S. S.: Taip, jis pastebimas. Ypač kai kurie vyresnių vaikų piešiniai yra gana dramatiški ir vaizduoja karą, pabėgėlius ir jų patirtą priešišumą, taip pat aplinkosaugos problemas. Kai kurie piešiniai padalyti į dvi dalis, vaizduojančias du galimus ateities scenarijus – optimistinį ir pesimistinį požiūrį į ateitį. Taigi net ir mažiesiems nebuvo savaime suprantama, kokia bus ateitis ir ar ji visiems atneš tik sėkmę ir džiaugsmą.

T. T.: Bet įdomu, jei vaikai iš tikrųjų piešė *Kalevalos* personažus. Kiek šie personažai artimi šiems žmonėms, šiems vaikams? Tai buvo 9-ame, 10-ame dešimtmetyje. Greičiausiai jie to buvo mokomi mokykloje energingiau nei šiandien. Jei galvočiau apie šių dienų vaikus, ką jie žino apie *Kalevalą*? Ką aš žinau apie *Kalevalą*? Arba ką Lietuvoje žino apie tuos viduramžių karalius? Gediminą, Vytautą ir kitus.

V. J.: Taip. Didžiuosius kunigaikščius.

T. T.: Esu matęs Vilniuje modernų paminklą Gediminui. Bet kiek tokie dalykai iš tiesų paveikūs? Ką žmonės apie juos žino, kaip su jais tapatinasi? Tai įdomu, nes *Kalevalos* personažai yra mitologiniai, todėl jie vaidino tokį svarbų vaidmenį suomių populiariojoje mitologijoje, nors mažai likę žmonių, kurie iš tikrųjų gerai prisimena šias istorijas. Juk praeityje nebuvo suomių karalių ir karių. Suomija buvo Švedijos karalystės ir Rusijos imperijos dalis. Tad tokioje istorinėje epochoje mes iš tiesų nežinome apie geležies amžių. Todėl *Kalevala* ir atsirado ir galbūt todėl jos vis dar mokoma mokyklose. Žinoma, pasakojimas įdomus ir tuo, kad jame veikia daug personažų. Vienas populiariausių personažų yra antiherojus Kulervo, kuris yra savotiškas Edipo personažas. Jis nežinodamas veda

savo seserį, o tada nežinodamas išžudo savo šeimą, galiausiai, viską sužinojęs, nusizudo pats. Dramatiška, neįprasta istorija. Taigi tai visiškai nepanašu į skandinavų mitologiją apie Odiną ir Valhalą bei idealaus kario bruožus. *Kalevaloje* jie visi kariai, bet dažniausiai miršta nuo savo rankos. Keista. Šiandien *Kalevala* taip pat atsiduria diskusijų apie suomių kolonializmą centre, nes Lönnroto surinktos runos daugiausia yra iš Rytų Karelijos, o ne suomiškos kilmės.

S. S.: Žinoma, *Kalevalos* paminėjimas gali būti ir sutapimas. Jūs klausėte, ar vaikų mąstymą labiausiai paveikė tėvai ar mokytojai. Kai vaiko mokykloje prašo parašyti apie ką nors, jis gali jausti, kad turi rašyti taip, kaip, jo manymu, mokytojas norėtų, kad jis rašytų.

T. T.: Dar šiame kūrinyje mane žavi pagonybė, kuri galėtų sieti Suomiją ir Lietuvą. Nors yra ir krikščioniškosios įtakos, *Kalevala* dažniausiai vaizduojamas kaip ikikrikščioniškas epas iš geležies amžiaus, savotiška gryna finų era. Kai kurie mokslininkai, ypač etnologai, folkloro tyrinėtojai, nuogaštavo, kad šios finų tradicijos gali prarasti aktualumą naujoje, integruotoje Europoje. O folkloro tyrimai, etnologija Suomijoje visada buvo labai svarbūs. Bene svarbiausi tarpukariu. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo šios tradicijos statusas sumenko. Suomija jau anksčiau buvo išgyvenusi pakilimo laikotarpį. O Baltijos tautos turėjo iš naujo atrasti save ir savo senąsias istorines šaknis.

V. J.: Turbūt yra poetinių istorinių tekstų ar kitų kūrybiškų, meninių šiuolaikinių interpretacijų?

T. T.: Taip, nuo XX a. pradžios. Tai šiuolaikiniai apsakymai ir romanai, susiję su Antruoju pasauliniu karu ir Pirmuoju pasauliniu karu, Piliietiniu karu ir jų raida. Jie savotiškai pakeitė *Kalevalą*. Antrasis pasaulinis karas yra šiuolaikinis tautos gimimo mitas. Taip pat XIX a. suomių tautinis sąjūdis ir darbininkų judėjimas. Kova už rinkimų teisę ir kitas teises. Jie svarbūs ir šiandien. Minėtinas ir Väinö Linna romanas *Nežinomas kareivis* apie Tęstinį karą 1941–1944 m. Tai savotiškas Suomijos epas. Tų įvykių amžininkas Väinö Linna jį rašė tam, kad šis romanas taptų šiuolaikiniu epu. Joje odisejinė karo istorija pasakojama eilinių karių akimis. Romane veikia keli skirtingomis tarmėmis kalbantys personažai iš įvairių Suomijos regionų. Jie yra idealieji skirtingų asmenybių ir nacionalinių

charakterių tipai. Ir žmonės atpažįsta šiuos išgalvotus personažus, jie pamėgo jų juokelius. Pagal romaną buvo sukurti trys vaidybiniai filmai – 6-ame ir 9-ame dešimtmečiais, o paskutinis – prieš 8 metus, kai Suomija minėjo savo nepriklausomybės šimtmetį. Taigi šis kūrinys tapo šiuolaikiniu mitu. Vėliau tas pats autorius parašė dar vieną knygą, trilogiją *Po Šiaurine žvaigžde*, kuri buvo savotiškas *Nežinomo kareivio* pratęsimas. Tai vieno iš pagrindinių romano veikėjų šeimos istorija. Labai realistiškas romanas, pasakojantis smulkaus ūkininko, žemdirbio, nuomininko šeimos istoriją nuo XIX a. pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo. Šie kūriniai buvo skaitomi Pilietinio karo metu. Tai buvo 7-o dešimtmečio epas. Jame matoma ir darbininkų klasė, nes darbininkų problema buvo aktualizuota po nepriklausomybės paskelbimo ir po Pilietinio karo. Tai yra puikūs nacionaliniai literatūros kūriniai, kurie cituojami ir šiandien.

V. J.: Ačiū už pokalbį.

Iš anglų kalbos išvertė ir parengė
VIKTORIJA JONKUTĖ